ISSN 91250912. Вісник Дніпропетровського університету.
Серія «Мовознавство». № 11. 2009. Вип. 15, т. 2. С. 81–87

УДК 811.111'366

С. Я. Литвак

Класичний приватний університет (м. Запоріжжя)

НОВІ ЯВИЩА В ГРАМАТИЧНІЙ БУДОВІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ XX СТОЛІТТЯ

Аналізуються нові явища в граматичній будові англійської мови XX століття, пов'язані із засобами вираження родового відмінка, адвербіалізації, часів дієслів, обставини означеного часу тощо.

Анализируются новые явления в грамматическом строе английского языка XX столетия, связанные со способами выражения родительного падежа, адвербиализации, времен глагола, обстоятельства определенного времени и др.

The article deals with some new phenomena in the grammatical structure of the English Language of the XX century: genitive case, adverbialization, verb tenses, adverbial modifier of definite time.

Змінність – це невід'ємна характеристика мови, притаманна їй як найважливішому засобу людського спілкування і пізнання. Мова не може залишатися незмінною. Саме змінність забезпечує її відповідність зростаючим потребам комунікативної та пізнавальної діяльності людей. Тому вивчення мовних інновацій має велике теоретичне і практичне значення.

Англійська мова, як і будь-яка інша, хоча і повільно, але постійно змінюється. Це стосується всіх її складових частин, у тому числі і найбільш тривкої щодо змін граматичної будови. Упродовж останніх десятиліть з'явилася низка робіт, в яких проаналізовано ті чи інші нові явища в граматичній будові англійської мови другої половини XX століття. Проте деякі з них у вказаних роботах не знайшли достатнього відображення або не викладені у систематизованому вигляді.

Мета нашої роботи – висвітлити головні інновації, характерні для ядра англійської морфології – іменникової та дієслівної систем – і для англійського синтаксису.

1. У практичних і теоретичних граматиках звичайно говориться, що в англійській мові форму родового відмінка можуть утворювати не всі іменники, а лише іменники декількох семантичних груп, а саме: назви істот; іменники, що позначають відрізки часу і простору; деякі окремі іменники. Однак, як підкреслює Л. С. Бархударов, ці обмеження мають не абсолютний, а ймовірнісний характер – у тому розумінні, що вказані типи іменників уживаються у формі родового відмінка частіше, ніж інші, але аж ніяк не винятково [1, с. 87].

Мовленнєва практика носіїв англійської мови свідчить про те, що в родовому відмінку можуть вживатися іменники різноманітної семантики. Наприклад, у романі Роберта Вардемана «The Keys to Paradise» (1986) у родовому відмінку вживаються такі назви неістот і абстрактних понять: *the* ***inn's*** *guests, a* ***ship's*** *sail,* ***wheel's*** *arc, the* ***Temple's*** *faith, the* ***Gate's*** *existence, the* ***hillside's*** *edge, the* ***cave's*** *mouth, a greedy* ***heart's*** *desire,* ***discretion's*** *voice,* ***death's*** *grip.*

© Литвак С. Я., 2009

Як зазначала Н. М. Раєвська ще понад тридцять років тому, в сучасній англійській мові відбувається все більше витиснення конструкції з прийменником ***of*** формою родового відмінка іменників [13, с. 82]. За нашими даними, цей процес особливо характерний для мови засобів масової інформації. Приклади: *the* ***store's*** *management, the* ***jail's*** *eight wings, the Post* ***Office's*** *drive, the* ***homeland's*** *army, the* ***market's*** *rise* (The Daily Telegraph, March 25, 1994); *the* ***inquiry's*** *«fall guy», the* ***neighborhood's*** *peaceful routine, his* ***home's*** *prewar address, the* ***theater's*** *commitment, the new* ***law's*** *exercise* (International Herald Tribune, August 3–4, 2002).

2. З'явилася тенденція випускати означений артикль у конструкціях типу *to go to university*. Як відомо, раніше означений артикль перед іменником *university* позначав певний університет (Оксфорд або Кембридж), але в зв'язку з розвитком університетської освіти у Великій Британії та за аналогією з утворенням *to go to schoo*l, англійці все частіше вживають безартиклеві конструкції *to go to university, to go to college*. В оригінальних довідниках 80-х років вони вважаються нормативними [24, с. 69].

3. Поширюється безприйменникове вживання і адвербіалізація іменників з формантом ***s***, що позначають відрізки часу: *He sees patients* ***mornings****; He always goes there* ***summers****.*

Перехід у прислівники таких іменників, як *mornings, days and nights, Saturdays, Sundays* і т. п. зафіксовано в словниках 80–90-х років [19; 7; 11].

4. Як свідчать наші спостереження, в американському варіанті англійської мови відбувається процес адвербіалізації форм однини іменників, які позначають дні тижня. Поряд із звичайними іменниковими утвореннями *on Monday, on Tuesday* тощо, трапляється безприйменникове вживання цих іменників у функції обставини часу: *Federal Reserve Board officials are widely expected to leave short-term interest rates unchanged when they meet* ***Tuesday*** *and* ***Wednesday****…* (International Herald Tribune, June 24–25, 2000); *The Turkish Parliament voted overwhelmingly* ***Friday*** *to give preliminary approval to ending the death penalty…*(International Herald Tribune, August, 3–4, 2002).

5. Продовжується зростання частотності конструкцій N + N і більш складних атрибутивних груп (N + N + N…), в яких всі іменники вживаються у формі загального відмінка. У деяких дослідженнях відзначається, що такі конструкції більш характерні для американського варіанта. Однак, за нашими спостереженнями, в газетних текстах британського варіанта вони зустрічаються не менш часто. Наприклад: *Tory cash gifts; London commuter train company; baby boom midwives* (Evening Standard, July 23, 1997).

6. У британських словниках і довідниках 80-х років зазначається, що все більше стираються відмінності між допоміжними дієсловами *shall* та *will* як показниками майбутнього часу [19]. Цей процес розпочався в середині XX століття. У деяких британських посібниках 50–60-х років вживання *will* з першою особою уже визнається нормативним [17, с. 79]. Процес витиснення дієслова *shall* дієсловом *will* завершився раніше в американському варіанті англійської мови, де нині взагалі відсутнє дієслово *shall* як показник майбутнього часу. Американський варіант виступив як стимулятор цього процесу в британському варіанті, де також з усіма особами все частіше вживається дієслово *will*, виражаючи майбутній час без будь-яких модальних відтінків. Це явище особливо властиве розмовній мові: *I* ***will*** *have to go there. Where will you be? – I* ***will*** *be at home.*

Така ж тенденція спостерігається і стосовно допоміжних дієслів *would* та *should*. Останнє зберігається, в основному, в офіційному стилі.

Уживанню *will* та *would* з першою особою сприяло поширення в усній мові скорочень 'll та 'd, які не виражають різниці між допоміжними дієсловами: *I'll, he'll, I'd, he'd*.

До речі, форма 'll може вживатися не тільки з особовими займенниками, але і з займенниками інших розрядів та іменниками: *Everything'll be all right. The window'll be ten shillings.*

Заслуговує уваги той факт, що нині дієслово *will* часто вживається з першою особою у британському варіанті навіть у питальній формі (*will I? will we?*), де нещодавно віддавали перевагу дієслову *shall* [15, с. 110].

Розглядаючи засоби вираження майбутньої дії, слід зазначити, що ще кілька десятиліть тому дуже поширеною, особливо в розмовній мові, стала конструкція *be going* + infinitive. На її високу частотність указує М. Я. Блох [4, с. 151].

Як зазначає С. С. Беркнер, неухильне зростання частоти вживання звороту *be going* + infinitive за рахунок допоміжних дієслів *shall* і *will* видно з таких даних: у всіх творах В. Шекспіра його вжито 8 разів; у Ч. Діккенса тільки в «Олівері Твісті» – 24 рази (поряд з 650 формами майбутнього часу), а в повісті Дж. Селінджера «Над прірвою у житі» (1951), написаній у розмовному стилі, нараховується 75 вживань цього звороту поряд з 240 формами майбутнього часу.

Автор доходить висновку, що конструкція *be going* + infinitive поступово стає регулярною формою майбутнього часу в повсякденній мові [3, с. 144–145].

7. У сучасній англійській мові існує тенденція до недотримання правил узгодження часів, яка виявляється в діалогічному мовленні та мові газет.

Більшість авторів теоретичних та практичних граматик указують лише на один виняток з цих правил: коли в підрядному додатковому реченні виражена загальновідома істина. Однак деякі англісти згадують і про інші випадки і підкреслюють, що ці правила не є абсолютними [9, с. 330].

Зарубіжні дослідники називають чотири чинники, що викликають порушення узгодження часів:

1) дія підрядного додаткового речення відбувається в момент мовлення;

2) додаткове підрядне речення відноситься до дієслова мовлення;

3) у підрядному реченні виражена звичайна, повторювана дія;

4) інформація, що міститься у підрядному реченні, зберігає свою актуальність для моменту мовлення.

На перший чинник указує Е. Партрідж. Він наводить приклад:

*I **asked** the guard what time the train usually **starts*** [23, с. 328–329].

У даному випадку вживання минулого часу в підрядному реченні спричинило б перекручення змісту.

Про другий чинник говорить Л. М. Майєрс: «Узгодження часів майже завжди має місце після дієслів мислення. Навряд чи можна сказати: *I thought I have* або *He knew we are there*. Але зараз існує міцна тенденція порушувати узгодження часів після дієслів мовлення: *He **said** he **believes** it will work*; *He **promised** he **will take** action tomorrow*» [22, с. 106].

Третій чинник називає К. Е. Еккерслі. В його «Книзі для вчителя» цей чинник ілюструється такими реченнями: *He **said** that he **gets up** at 7 o'clock every morning*; *He **said** that his wife always **drinks** coffee before breakfast* [18, с. 23].

Четвертий чинник розглядає Р. А. Клоуз. Він уважає, що відсутність узгодження часів у реченнях типу *I told you (that) the road is closed* пояснюється можливістю перифраза. *The road is closed, I told you that before* [16, с. 45–46].

Недотримання правил узгодження часів особливо характерне для АВ англійської мови. Ось приклади з газети International Herald Tribune від 30 листопада 1999 року: *Mr. Exley* ***said*** *Mr. Bush's intent is to intimidate and shut him down…*; *The Supreme Court* ***agreed*** *Monday to decide whether state and local governments* ***can*** *register their objections…*; *The justices* ***said*** *they* ***will review*** *a Massachusetts law…*; *Anti-terrorist court Judge Rehmat Jaffery* ***said*** *political statements* ***are*** *banned…*

8. Останнім часом у БВ у підрядних реченнях все частіше вживається синтетична форма умовного способу (Subjunctive I) замість аналітичної форми з допоміжним дієсловом *should*: *I suggest he* ***do*** *it*; *He is anxious that the truth* ***be*** *known.*

Більш висока порівняно з БВ частотність синтетичної форми умовного способу в АВ тривалий час вважалася однією з функціональних особливостей саме АВ. Але згодом ця форма стала нормативною і в БВ, причому не тільки в письмовій, але і в розмовній мові [10, с. 75–77].

9. Становить інтерес взаємодія форм Present Continuous і Present Indefinite: відмінності в їх вживанні слабшають.

З одного боку, Present Continuous часто вживається замість Present Indefinite:

1) з дієсловами розумового й фізичного сприйняття для вираження дії, що відбувається в момент мовлення: ***I'm remembering*** *an occasion*; *We* ***are seeing*** *it with our own eyes*;

2) з іншими дієсловами для вираження звичайної, повторюваної дії: *John* ***is playing*** *tennis on Saturday afternoons*; *Grandpa is regularly* ***reading*** *newspapers.*

Причина цього полягає, напевно, у прагненні до більшої експресивності та виразності мови (цит. за: [3, с. 119–121]).

З другого боку, Present indefinite поряд з Present Continuous все частіше вживається для вираження майбутньої дії, яка є заздалегідь запланованою: *The summer term* ***starts*** *on May 4-th*; *Next Friday she* ***returns*** *to London* [24, с. 255].

10. Описуючи випадки вживання форми Present Perfect, автори практичних граматик звичайно зазначають, що вона може виражати дію, завершену в період часу, який ще не минув: він позначається такими обставинами, як *today, this week, this month, this year* тощо: *Have you seen him today? She has not received any letters this week.*

При цьому в ряді посібників відзначається, що з обставинами такого типу може вживатися і Past Indefinite. Отже, речення типу *I* ***saw*** *him* ***today*** є граматично правильними [6, с. 31].

Однак деякі автори не роблять цієї примітки, внаслідок чого у студентів створюється помилкова думка, що в таких реченнях форма Past Indefinite неприпустима. Це тим більше невиправдано, бо за даними оригінальних довідників, Past Indefinite виявляється тут більш уживаним, ніж Present Perfect. Зіставляючи дієслівні форми в реченнях *I've spoken to the boss about my holiday* та *I* ***spoke*** *to the boss* ***today*** *about my holiday*, М. Суон підкреслює, що в другому випадку необхідно вжити саме Past Indefinite, а не Present Perfect [24, с. 493].

Новітні британські довідники вказують, що в коротких повідомленнях газет, радіо й телебачення може вживатися форма Present Perfect з обставинами означеного часу, характерними для Simple Past: *The horse's trainer* ***has had*** *a winner here* ***yesterday***; *A man* ***has been arrested last night*** *and will appear in court tomorrow* [25, с. 443, 618].

11. У БВ під впливом АВ поширюється вживання допоміжного дієслова *do* з дієсловом *have* у питальних і заперечних реченнях. Якщо на початку 60-х років британські довідники зазначали, що подібне вживання є нормативним тільки в АВ, а в БВ вважається ще невизнаним і обмежується реченнями, в яких йдеться про

звичайні і повторювані дії, то згодом форми дієслова *do* стали звичайними в БВ навіть у тих випадках, коли дія стосується моменту мовлення: ***Do*** *you* ***have*** *time for a music lesson? He* ***doesn't have*** *any tea* [24, с. 283].

12. У розчленованих питаннях із займенником третьої особи однини стала поширюватися форма *don't*: *It does sound kind or nice,* ***don't*** *it?* (E. Caldwell).

Не виключено, що ми тут маємо справу з дією закону аналогії. Можна зіставити цей факт з нормативним вживанням множини дієслова *to be* для утворення заперечного розчленованого питання у першій особі однини: *I am late,* ***aren't I****?*

Поки ще важко сказати, чи вживання *don't* у цьому випадку є новою тенденцією або своєрідним стилістичним засобом [2, с. 72].

13. Після дієслова *help* інфінітив став часто вживатися без частки *to*: *I helped him* ***mend*** *his bicycle. Can you help me* ***find*** *my ring?*

Нормативність цього явища, яке виникло в американському варіанті, фіксується британськими словниками і довідниками починаючи з 60-х років [27, с. 107; 20, с. 400].

14. Під впливом американського варіанта в британському варіанті стала розповсюджуватися конструкція *aim* + infinitive замість *aim* + *at* + gerund. Початок цього процесу зафіксовано в британських довідниках, виданих у 60-х роках [27, с. 12]. У відомому словнику за редакцією І. Р. Гальперіна конструкції *to aim to do* smth. та *to aim at doing* smth. схарактеризовані як рівнозначні [5, с. 61].

15. В американському варіанті після деяких дієслів замість прийменникових конструкцій з'являються безприйменникові і, навпаки, замість безприйменникових – прийменникові, що спричиняє зміну дієслівної перехідності/неперехідності: *protest against smth. – protest smth., agree to smth. – agree smth., meet smb. – meet with smb., prevent smth. – prevent from smth.* [26, с. 56]. Змінені конструкції проникають у британський варіант [21, с. 25].

16. Щодо нових явищ у синтаксисі, то насамперед слід указати на розповсюдження в розмовній мові загальних питань з прямим порядком слів. Сама можливість їхнього існування зумовлена тим, що «в усному мовленні вирішальна роль у вираженні питальності належить не порядку слів, а інтонації» [14, с. 322].

Прямий порядок слів притаманний декільком функціонально-семантичним різновидам загального питання. Серед них можна виділити передбачувані (підтверджувальні), засвідчувані, емоційні й спонукальні питання [12, с. 115–117].

Необхідно підкреслити, що прямий порядок слів у вказаних різновидах загального питаня є нормою сучасної англійської мови. Ось що пишуть про це автори однієї з авторитетних теоретичних граматик: «Хоча навчальні граматики продовжують наполягати на інверсивності загальнопитального речення як на його характерній рисі, інверсія підмета і присудка в реченнях цього типу, якщо грунтуватися на даних реальної мовленнєвої практики, є далеко не єдиною нормою. Питальні реченя, єдиним маркером питальності в котрих є інтонація, – *"You were fond of her?"* (A. Christie), – сьогодні такі ж нормативні, як і речення з інверсією» [8, с. 178].

За нашими даними, загальні питання з прямим порядком слів в діалогічному мовленні складають 20–25 відсотків усіх загальних питань. Як показують наші спостереження, уживаність прямого порядку слів у загальних питанях залежить не тільки від психолінгвістичного чинника – інтенції мовця, але й від деяких внутрішньосистемних чинників.

Одним з них є часова форма дієслова-присудка. У більшості загальних питань з прямим порядком слів воно стоїть у теперішньому часі. Наприклад: ***You want*** *me to laugh* (E. Davie); ***You hear*** *me?* (B. Malamud).

Другим чинником є групова семантика дієслова-присудка. У загальних питаннях з дієсловами розумової діяльності прямий порядок слів уживається частіше, ніж у питаннях з дієсловами інших семантичних класів. Ось характерні приклади: ***You realize*** *what the risks are?* (E. Davie); ***You know*** *who I mean?* (B. Malamud).

Третім чинником є індивідуальна семантика дієслова-присудка. Наприклад, частотність прямого порядку слів у загальних питаннях з дієсловом *think* нижча, а з дієсловом *mean* значно вища, ніж у цілому в питаннях з дієсловами розумової діяльності.

17. Згідно з рекомендаціями навчальних граматик, обставини означеного часу типу *yesterday, tomorrow, last week, this year* ставляться або в кінці, або на початку речення. Однак вивчення мови сучасної преси свідчить про те, що обставини означеного часу можуть займати різноманітні позиції в англійському реченні. Приклади: *Tony Blair came under an all-party attack* ***last night*** *for failing to make a short car journey to receive the first British victims of the war in Iraq* (The Mail on Sunday, March 30, 2003); *Russia was rewarded* ***this week*** *with a long-sought May 9 visit by President Clinton* (USA Today, March 24–26, 1995).

На підставі вищевикладеного можна зробити такі висновки: 1) зростає кількість іменників різноманітної семантики, що вживаються в родовому відмінку; 2) в американському варіанті відбувається процес адвербіалізації форм однини іменників, що позначають дні тижня; 3) продовжується зростання частотності конструкцій N + N і більш складних атрибутивних груп (N + N + N…), в яких всі іменники вживаються у формі загального відмінка; 4) все більше стираються відмінності між допоміжними дієсловами *shall* та *will* як показниками майбутнього часу; 5) спостерігається зростання випадків недотримання узгодження часів; 6) все частіше вживається синтетична форма умовного способу (Subjunctive I) замість аналітичної форми (Suppositional); 7) слабшають відмінності у вживанні форм Present Continuous та Present Indefinite; 8) у реченнях типу *I saw him today* здебільшого вживається Past Indefinite, а не Present Perfect; 9) поширюється вживання дієслова *do* з дієсловом *have* у питальних реченнях; 10) в американському варіанті після деяких дієслів замість прийменникових конструкцій з'являються безприйменникові і, навпаки, замість безприйменникових – прийменникові, що спричиняє зміну дієслівної перехідності / неперехідності; 11) у розмовній мові поширюється вживання загальних питань з прямим порядком слів; 12) у мові газет обставини означеного часу можуть займати різноманітні позиції в реченні; 13) американський варіант виступає стимулятором певних інновацій у граматичній будові англійської мови.

Робота по вивченню граматичних інновацій в англійській мові може бути продовжена на матеріалі текстів різних жанрів.

Бібліографічні посилання

1. **Бархударов Л. С.** Очерки по морфологии современного английского языка / Л. С. Бархударов. – М. : Высш. шк., 1975. – 156 с.
2. **Бгашев Б. Н.** Проблема аналитичности форм категории лица английского глагола / Б. Н. Бгашев // Филологические науки. – 1985. – № 6. – С. 72–75.
3. **Беркнер С. С.** Проблемы развития разговорного английского языка в XVI–XX вв. / С. С. Беркнер – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1978. – 230 с.
4. **Блох М. Я.** Теоретическая грамматика английского язика / М. Я. Блох. – М. : Высш. шк., 1983. – 383 с.

5. **Большой англо-русский словарь** / под ред. И. Р. Гальперина. – М. : Рус. яз., 1979. – Ч. 1. – 822 с.
6. **Верба Г. В.** Довідник з граматики англійської мови / Г. В. Верба, Л. Г. Верба. – К. : Рад. шк., 1983. – 288 с.
7. **Дополнение к Большому англо-русскому словарю** / под ред. И. Р. Гальперина. – М. : Рус. яз., 1980. – 431 с.
8. **Иванова И. П.** Теоретическая грамматика английского языка / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. – М. : Высш. шк., 1981. – 286 с.
9. **Ильиш Б. А.** Строй современного английского языка / Б. А. Ильиш. – Л.: Просвещение, 1971. – 366 с.
10. **Латман Е. Б.** Про використання синтетичних форм умовного способу I у розмовній мові в різних територіальних варіантах англійської мови / Е. Б. Латман // Актуальні проблеми романо-германського мовознавства та методики викладання іноземних мов. – К. : Вища шк., 1980. – С. 75–77.
11. **Новый Большой англо-русский словарь** : в 3 т. / под общ. рук. Ю. Д. Апресяна. – Т. 3. – М. : Рус. яз., 1999. – 824 с.
12. **Пономарчук В. А.** Явление неместоименных вопросов с прямым порядком слов как норма современного английского языка / В. А. Пономарчук, Т. А. Палей // Языковая норма и вариативность. – Д. : ДГУ, 1981. – С. 115–117.
13. **Раєвська Н. М.** Теоретична граматика англійської мови / Н. М. Раєвська. – К. : Вища шк., 1976. – 304 с.
14. **Шевякова В. Е.** Современный английский язык / В. Е. Шевякова. – М. : Наука, 1980. – 381 с.
15. **Allen W. S.** Living English Structure / W. S. Allen. – Essex : Longman, 1997. – 338 p.
16. **Close R. A.** A Reference Grammar for Students of English / R. A. Close. – M. : Prosveshcheniye, 1979. – 342 p.
17. **Eckersley C. E.** Essential English for Foreign Students / C. E. Eckersley. – Book I : Teacher's Book. – London : Longmans, 1955. – 154 p.
18. **Eckersley C. E.** Essential English for Foreign Students / C. E. Eckersley. – Book III : Teacher's Book. – London : Longmans, 1962. – 187 p.
19. **Fowler H. W.** A Dictionary of Modern English Usage / H. W. Fowler. – Oxford : Oxford University Press, 1983. – 725 p.
20. **Hornby A. S.** Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English Usage / A. S. Hornby. – Oxford – Moscow : Russian Language Publishers, 1982. – Volume 1. – 509 p.
21. **Hornby A. S.** Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English Usage / A. S. Hornby. – Oxford – Moscow: Russian Language Publishers, 1982. – Volume 2. – 528 p.
22. **Myers L. M.** Guide to American English / L. M. Myers. – New Jersey : Prentice-Hall, Inc., 1968. – 499 p.
23. **Partridge E.** Usage and Abusage / E. Partridge. – L. : Penguin Reference Book, 1963. – 517 p.
24. **Swan M.** Practical English Usage / M. Swan. – Oxford–Moscow : Vysšaja Škola, 1984. – 552 p.
25. **Swan M.** Practical English Usage / M. Swan. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 658 p.
26. **Trudgill P.** International English / P. Trudgill, J. Hannah. – London : Edward Arnold Publishers, 1982. – 130 p.
27. **Wood F. T.** Current English Usage / F. T. Wood. – London : McMillan and Company Ltd, 1963. – 273 p.

Надійшла до редколегії 08.05.09